

Огляд подій у сфері інтегрованого управління кордонами

Зміст

	Вступ	3
	Рух осіб та товарів	4
	Митна реформа	7
	Цифрові новації	9
	Транскордонна співпраця та розвиток прикордонної інфраструктури	11
	Україно-польський кордон	16
	Євроінтеграція	18
	Навчання та розвиток	19
	Лінки на публікації	20

Вступ

Щомісячний інформаційно-аналітичний огляд охоплює події та важливі ініціативи, що стосуються інтегрованого управління кордонами України, зокрема, спрямовані на оптимізацію митних процедур, зміцнення транскордонної співпраці та розбудову сучасної прикордонної інфраструктури. Впровадження реформ, таких як інтеграція системи NCTS і розширення партнерства з ЄС в рамках програм управління кордонами, підвищує рівень безпеки та забезпечує ефективний потік осіб і товарів, наближаючи Україну до стандартів Європейського Союзу.

Підписання Президентом України змін до Митного кодексу України стало однією з помітних подій жовтня, відкривши шлях до поетапного впровадження норм Митного кодексу ЄС. Закон дозволить бізнесу поступово адаптуватися до нових правил, створюючи необхідні умови для безперебійного функціонування зовнішньоекономічної діяльності. Паралельно, участь України у системі NCTS уже протягом двох років продемонструвала ефективність у застосуванні європейських стандартів митного контролю, адже було оформлено майже 120 тисяч декларацій. Це не лише знижує витрати, але й суттєво скорочує час, необхідний для обробки вантажів.

На західному кордоні України протягом жовтня щодня спостерігається стабільний трафік: в середньому 70-85 тисяч осіб та 17–20 тисяч транспортних засобів перетинають кордон. Польща залишається основним напрямком для перетину, проте значна кількість маршрутів охоплює також інші країни ЄС. Рух товарів продовжує відігравати важливу роль в економіці України: за перші дев'ять місяців 2024 року товарообіг досяг \$81,9 млрд, з яких \$51,2 млрд припадає на імпорт, а \$30,7 млрд — на експорт.

Продовжується активна модернізація пунктів пропуску, зокрема, таких як «Порубне – Сірет» на кордоні з Румунією та «Лужанка – Берегшурень» на угорському напрямку.

Сфера інтегрованого управління кордонами є однією з ключових у процесі євроінтеграції України. Активна співпраця з ЄС у цій галузі зміцнює економічні зв'язки, підвищує безпеку на кордоні, сприяє модернізації інфраструктури та впровадженню цифрових рішень. Водночас, перехід на європейські стандарти вимагає значних ресурсів і інституційних змін, а також розбудови та оновлення пунктів пропуску, усунення можливих ризиків і технічних недоліків. Україна, поступово адаптуючи свої кордони до європейських стандартів, продовжує працювати над цими викликами, що сприятиме довготривалим змінам у прикордонній сфері.

Цей огляд створено за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Зміст цього огляду є виключною відповідальністю Міжнародного центру розвитку міграційної політики і не повинен розглядатися як такий, що відображає погляди Європейського Союзу
Більше інформації про інтегроване управління кордонами на сайті [IBM.in.UA](https://ibm.in.ua)

Рух осіб та товарів

У жовтні 2024 року західний кордон України відзначався стабільною інтенсивністю пасажирського та транспортного руху з найбільшими піковими днями 26 та 27 жовтня, коли кордон перетнули 97 та 95 тисяч осіб відповідно. Загалом, середня щоденна кількість перетинів становила близько 70-80 тисяч осіб, з більш високими показниками на вихідних. У періоди найвищої активності, крім пасажиропотоку, також збільшувалась кількість транспортних засобів, включно з вантажівками гуманітарної допомоги. Це свідчить про координацію гуманітарних постачань у дні з інтенсивним трафіком.

Аналіз руху за тижнями показує поступове зростання. На першому тижні жовтня кордон перетнули 532 тисячі осіб, на другому – 513 тисяч, на третьому – 503 тисячі, а на четвертому спостерігався стрибок до 554 тисяч. Останні три дні жовтня, незважаючи на їхню коротшу тривалість, склали 231 тисячу перетинів, що підтверджує тенденцію підвищеної активності наприкінці місяця.

Рух осіб та транспорту

Середня кількість перетинів кордону на добу

75-85 тисяч осіб

17-20 тисяч транспортних засобів

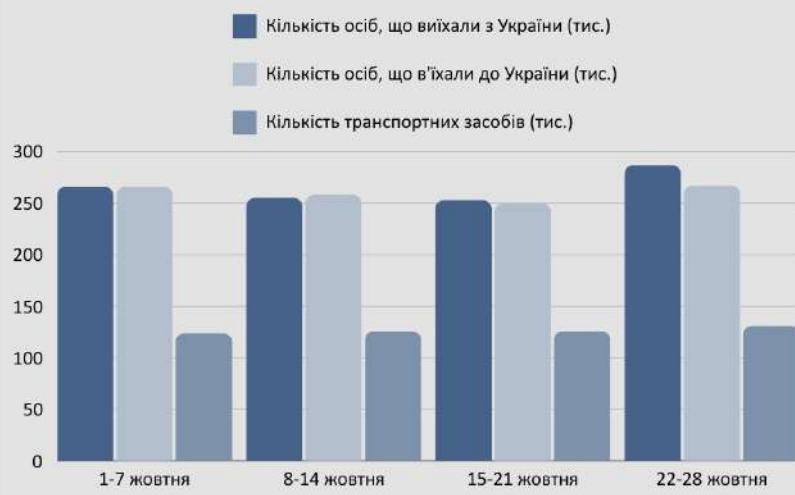
40-45 тисяч осіб, з них більшість до Польщі

35-46 тисяч осіб, з них громадяни України - близько 80%

Щодня оформлюється 60-100 вантажівок із гуманітарною допомогою

Виїзд та в'їзд до України залишалися збалансованими. В середньому, кількість осіб, що виїжджали, була близькою до кількості тих, хто в'їжджав, із загальним підсумком близько 1.2 мільйона виїздів та 1.23 мільйона в'їздів. Зокрема, переважна більшість прибулих до України – це українські громадяни, що може вказувати на короткострокові поїздки або повернення додому.

У дні пікової активності також відмічалася підвищена кількість вантажівок з гуманітарною допомогою, наприклад, 26 жовтня було оформлено 106 таких вантажівок, що є найвищим показником за місяць¹.

Протягом перших дев'яти місяців 2024 року товарообіг України досяг \$81,9 млрд, із яких \$51,2 млрд припадає на імпорт і \$30,7 млрд — на експорт². Імпорт переважно представлений трьома ключовими категоріями: машини та транспортне устаткування (\$17,7 млрд), продукція хімічної промисловості (\$8,8 млрд) і паливно-енергетичні товари (\$6,8 млрд), які складають 65% від загальної вартості імпорту.

Згідно з даними Держмитслужби, митні платежі з цих груп товарів становлять значний внесок у державний бюджет: 30% — від машин та устаткування, 15% — від хімічної продукції та 26% — від паливно-енергетичних товарів.

Географічна структура імпорту показує, що основними постачальниками товарів до України залишаються Китай (\$10,3 млрд), Польща (\$5 млрд) та Німеччина (\$3,9 млрд).

Порівняння з попередніми роками вказує на поступове зростання товарообігу та імпорту. У 2023 році³ товарообіг становив \$73,7 млрд (імпорт \$46,6 млрд, експорт \$27,1 млрд), що було вищим за показник 2022 року⁴, який складав \$72,3 млрд. Податкове навантаження на імпорт у 2023 році досягло 0,48 долара за кг, що значно перевищувало рівень 2022 року і свідчило про підвищення митних ставок. Протягом трьох років основними категоріями імпорту залишаються машини, хімічна продукція та паливно-енергетичні товари, однак обсяги цих товарів зростають, відображаючи збільшення економічної активності в країні.

У 2024 році експорт агропродукції України демонструє стійке зростання порівняно з попереднім роком, що стало можливим завдяки стабілізації логістичних ланцюгів та відновленню морського сполучення через порти Великої Одеси. Як зазначив Прем'єр-міністр Денис Шмигаль під час засідання Уряду 8 жовтня 2024 року, за перші дев'ять місяців загальний обсяг експорту сягнув майже 100 млн тонн, що на 36% більше, ніж у попередньому році⁵. У грошовому вимірі це становить 28,9 млрд доларів, при цьому значну частку в експорті складає агропродукція.

За даними Державної митної служби, за три квартали 2024 року Україна експортувала 48,9 млн тонн агропродукції на суму 10,5 млрд доларів, що на 9,9 млн тонн більше порівняно з аналогічним періодом 2023 року, коли обсяг експорту був нижчим через ускладнену логістику. Відновлення морського сполучення забезпечило 89% обсягу експорту агропродукції через порти Великої Одеси⁶.

Завдяки цілодобовій роботі Українського морського коридору, розпочатій у березні 2024 року, експорт аграрної та іншої продукції зріс на 20%⁷. Загалом, порти Великої Одеси обробили вже 75 млн тонн вантажів, із яких понад 50 млн тонн складають аграрні товари, що експортуються до понад 50 країн світу. Таким чином, Україна не лише підтверджує статус надійного постачальника продовольства, але й демонструє стійкість своєї логістичної системи в умовах війни та глобальних викликів.

Для розуміння динаміки 2024 року варто врахувати показники 2023 року, який був складним через численні логістичні виклики. У 2023 році Україна експортувала 67,5 млн тонн агропродукції, що на 15% більше порівняно з 2022 роком. Проте виручка від експорту знизилася до 21,9 млрд доларів, що на 1,5 млрд доларів менше, ніж у 2022 році, коли обсяги аграрного експорту становили 23,4 млрд доларів. Основними факторами зниження виручки стали падіння світових цін на агропродукцію та ускладнення логістичних маршрутів внаслідок воєнних дій⁸. Основними логістичними обмеженнями були: блокування "зернового коридору", пошкодження портової інфраструктури та заборони на транзит з боку окремих країн ЄС, що впливало на експортні потоки та знижувало прибутковість операцій.

Учасники Третього Міжнародного форуму зі сприяння торгівлі, що відбувся у Кишиневі, визнали ініціативу «Шляхи солідарності» основою для змінення торговельних зв'язків з ЄС¹⁰. Ініціатива включає модернізацію митних служб, інтеграцію до Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) і підвищення пропускну здатності на кордонах.

Митна реформа

Реформа української митниці є ключовим напрямком у процесі наближення країни до стандартів Європейського Союзу. Пріоритетними завданнями цього курсу є гармонізація митного законодавства з європейським, розвиток сучасних митних ІТ-систем, а також протидія корупційним ризикам, що існують у цій галузі. На зустрічі представників Державної митної служби з керівництвом Програми ЄС з підтримки управління державними фінансами (EU4PFM) було чітко визначено ці пріоритети, підкреслюючи, що реформи мають полегшити перехід до стандартів ЄС і водночас підвищити прозорість та ефективність митниці¹¹.

"Ключовими викликами для нас залишаються необхідність позитивного рішення Європейського Союзу щодо автоматизованого обміну даними з митних декларацій, що виключить корупційні ризики у пунктах пропуску, а також підвищення заробітних плат для митників як обов'язкова передумова успішності реформи митної служби."

Сергій Звягінцев,
очільник Держмитслужби

Очільник Держмитслужби Сергій Звягінцев зазначив важливість тісної співпраці з Європейським Союзом. Попри значний прогрес, реформа митниці потребує позитивного рішення ЄС щодо впровадження автоматизованого обміну даними митних декларацій, що є одним із ключових кроків для мінімізації корупційних ризиків на кордоні. Крім того, підвищення заробітних плат митників розглядається як необхідний фактор для стабілізації кадрової політики і запобігання порушенням у сфері митного контролю.

Етапи впровадження нового Митного кодексу України

Етап 1

Розробка та ухвалення нового Митного кодексу

Підготовка та схвалення нового законодавчого акта для митної служби у відповідності до вимог ЄС

2024-2025 рр.

Етап 2

Розробка та ухвалення вторинного митного законодавства

Створення додаткових регуляцій та законодавчих актів, які деталізують основний кодекс

2025-2026 рр.

Етап 3

Розробка та впровадження нових ІТ-систем митниці

Розробка та інтеграція нових цифрових систем для оптимізації митного контролю, обміну інформацією та обробки даних у відповідності до європейських стандартів

3-5 років (орієнтовно до 2029 р.).

4 жовтня 2024 року відбулася координаційна зустріч Держмитслужби, присвячена розробці нового Митного кодексу України. Ключовим елементом цього кодексу стане його відповідність Митному кодексу ЄС, що забезпечить інтеграцію української митниці до європейської системи. Структура нового кодексу включатиме три основні блоки, один із яких буде повністю синхронізований з європейським законодавством. Учасники зустрічі зазначили, що більшість розділів кодексу вже готові на 50-100%, що свідчить про дотримання строків підготовки. Проте особливу увагу приділено якості змісту документа, оскільки новий Митний кодекс визначатиме основні правила для роботи митниці та бізнесу¹².

Заступник голови Державної митної служби України Владислав Суворов наголосив на важливості адаптації теоретичних положень

до практичного застосування. Ця послідовність передбачає ухвалення законодавства, розробку відповідних інформаційних систем, а також кадрову підготовку та просвітницьку діяльність для бізнесу. Представники Єврокомісії, зокрема Томаш Міхалак із DG TAXUD, підкреслили, що українська митниця має зберігати баланс між гнучкістю та чіткістю регулювання, щоб забезпечити ефективність нового кодексу. Ця підтримка з боку європейських експертів дозволяє Україні використовувати досвід країн, що вже інтегрувалися до ЄС.

Основним викликом для всіх етапів впровадження повністю нового Митного кодексу України пов'язаний з ефективним управлінням ресурсами, оскільки кожен етап потребує часу, людських та фінансових ресурсів. Важливими завданнями є визначення пріоритетів, планування і організація заходів, а також моніторинг та коригування планів. Варто також врахувати, що навіть для країн-членів ЄС етап розробки та впровадження ІТ-систем митниці був непростим.

Вітяніс Алішаускас, ключовий міжнародний експерт програми EU4PFM

У жовтні 2024 року Україна зробила важливий крок у наблизненні митного законодавства до європейських стандартів: Президент України підписав закон, що передбачає внесення змін до Митного кодексу України для поступового запровадження положень Митного кодексу ЄС. Ці зміни створюють необхідний часовий інтервал для бізнесу для адаптації до нових правил. Митниця анонсувала початок інформаційної кампанії, яка допоможе українським підприємцям підготуватися до нових митних норм. Ця ініціатива спрямована на полегшення перехідного періоду, забезпечуючи доступ до роз'яснень та підтримку в адаптації до нових стандартів.¹³

Паралельно з цим стратегічним напрямом розвитку Держмитслужба активно працює над реалізацією Національної стратегії доходів на період до 2030 року, що також охоплює заходи з реформування митної служби. Перше засідання Керівного комітету з питань реалізації цього плану, що відбулося на початку жовтня 2024 року, на ньому було обговорено ризики і показники ефективності, необхідні для моніторингу реформ. Представники комітету підтвердили необхідність співпраці з МВФ для забезпечення стабільності й ефективності впроваджуваних змін¹⁴.

Новий закон про зміни до Митного кодексу: шлях до стандартів ЄС

Ключові зміни:

- Митне представництво: пряме та непряме
- Перехід на систему авторизацій для бізнесу
- Нові типи митних складів та послуг
- Пріоритетний перетин кордону для АЕО

Переваги для бізнесу:

- Адаптація до європейських правил
- "М'який" перехід до нового Митного кодексу
- Переваги для АЕО

Посилення антикорупційних заходів:

- Публікація рішень щодо скарг на сайті Держмитслужби
- Електронний обмін даними з митними органами інших країн

Важливі терміни:

- 6 місяців на впровадження основних змін
- Негайне застосування для АЕО та електронної черги

Цифрові новації

Інновації в сфері інтегрованого управління кордонами продовжують змінювати роботу українських митних органів, зближуючи їх з європейськими стандартами та забезпечуючи зручніші умови для бізнесу і пасажирів. Значну роль у цих змінах відіграли нові системи транзиту, представництва та електронного управління митними рішеннями.

З 1 жовтня 2022 року в рамках Конвенції про процедуру спільного транзиту в Україні почала діяти електронна транзитна система NCTS, яка стала популярною серед експортерів та імпортерів. Протягом двох років кількість декларацій у системі досягла майже 120 тисяч¹⁵. За останній рік, порівняно з показниками на 1 жовтня 2023 року¹⁶ (а це 23,8 тис. декларацій), кількість оформлених декларацій зросла у 3,7 рази. Важливим кроком також стало впровадження оновленої версії системи — Фази 5, що додатково зближує роботу української митниці з митними стандартами ЄС.

2 роки «митному безвізю»

З 1 жовтня 2022 року Україна стала частиною Конвенції про спільний транзит (NCTS), що спрощує переміщення товарів між Україною та країнами ЄС

120 тис. митних декларацій у системі NCTS

з них **5 тис.** операцій — внутрішній транзит

За останній рік кількість декларацій зросла в **3,7 рази** (згідно зі статистикою на 1 жовтня 2023 року)

близько 450 млн євро — загальна сума гарантій

137 загальних гарантій

10 тис. індивідуальних гарантій

Україна перейшла на **Фазу 5 NCTS**, що додає нові можливості для автоматизованої обробки транзитних декларацій і є обов'язковою умовою для інтеграції до ЄС

Інновації також торкнулися концепції митного представництва. Прийняття Закону України №3926-IX дозволило бізнесу обирати між прямим та непрямим представництвом, що чіткіше визначає роль митних брокерів і відповідальність клієнтів. Пряме представництво дозволяє брокеру діяти від імені клієнта, тоді як при непрямому брокер виступає від власного імені і несе солідарну відповідальність за митні платежі. Це дає бізнесу більше можливостей у виборі підходу до митного оформлення товарів залежно від їх потреб та рівня залученості¹⁷.

Таблиця порівняння моделей представництва

	Сценарій 1	Сценарій 2	Сценарій 3
	Самостійне декларування	Пряме митне представництво	Непряме митне представництво
Декларант	Імпортер/експортер	Імпортер/експортер через прямого представника	Непрямий митний представник
Відповідальність за точність даних	Повна відповідальність імпортера/експортера	Імпортер/експортер	Спільна відповідальність брокера і клієнта
Оплата митних платежів	Самостійно декларантом	Від імені декларанта	Брокер може сплачувати з власного рахунку
Переваги	Зменшення витрат на послуги брокера	Спрощення для компаній без фахівців з митниці	Солідарна відповідальність брокера знижує ризики для клієнта
Недоліки	Потребує спеціалістів та обладнання	Витрати на послуги митного брокера	Вищі витрати на послуги брокера

CDS.UA
Крок до європейських митних стандартів

Що таке CDS.UA?

- Автоматизована система для обробки рішень митних органів
- Модель за стандартами ЄС, відповідно до Митного кодексу ЄС

Переваги для бізнесу

- Швидший митний контроль
- Зменшення адміністративних витрат
- Електронне оформлення рішень

Типи рішень, що обробляє CDS.UA

Авторизації АЕО	Спрощення митних процедур	Дозволи на митну діяльність
-----------------	---------------------------	-----------------------------

Грудень 2024 Дослідна експлуатація для АЕО та спрощень
Внесення наявних авторизацій та тестування системи

Державна митна служба України розпочала впровадження автоматизованої системи CDS.UA, яка покликана оптимізувати митні процеси та забезпечити прозорість і швидкість прийняття митних рішень. Система розроблена на основі європейської Customs Decision System і є частиною ширшої ініціативи з цифрової трансформації митних органів, спрямованої на уніфікацію українських стандартів з нормами ЄС¹⁸.

CDS.UA дозволить українським суб'єктам господарювання оперативно отримувати митні рішення та авторизації в електронному форматі. На початковому етапі система буде обробляти авторизації для Авторизованих Економічних Операторів (АЕО) та спрощених митних процедур. Очікується, що впровадження CDS.UA сприятиме зниженню витрат для бізнесу, прискоренню логістичних процесів та підвищенню ефективності митного контролю.

За інформацією Міністерства розвитку громад та територій України з моменту запуску у серпні минулого року системи «Черга для автобусів» відбулося близько 150 тисяч перетинів кордону автобусами за попереднім записом. Наразі система «Черга діє на 21 з 28 пунктів пропуску на кордонах з Польщею, Румунією, Словаччиною, Молдовою та Угорщиною, де діє обов'язкова електронна реєстрація. За аналітичними даними, до 70% автобусів вчасно заїжджають на пункти пропуску відповідно до заброньованого часу, що, своєю чергою, дозволяє пасажиром і перевізникам уникати зайвих затримок і невизначеності¹⁹. В той же час за відгуками користувачів кордону є випадки тривалого очікування протягом 13-ти, а то і 18-ти годин.

8 жовтня 2024 року Міністерство розвитку громад та територій України спільно з Державною службою безпеки на транспорті опублікували у відкритому доступі дані з Реєстру міжнародних автобусних маршрутів²⁰. Тепер на Єдиному державному порталі відкритих даних доступна детальна інформація про понад 1200 міжнародних автобусних маршрутів, включаючи назви, графіки руху, зупинки та інформацію про перевізників. Найпопулярнішими містами відправлення є Київ, Одеса та Запоріжжя, а найбільш частими пунктами прибуття — Кишинів, Варшава та Прага.

Транскордонна співпраця та розвиток прикордонної інфраструктури

Україна активізує роботу щодо розширення прикордонної інфраструктури та співробітництва із сусідніми державами, спільно працюючи над вдосконаленням пунктів пропуску, розбудовою транспортної мережі й забезпеченням безпеки. Така співпраця спрямована на підвищення пропускної спроможності кордонів, зменшення черг, підтримку міжнародної торгівлі та економічну інтеграцію з ЄС.

На початку жовтня відбулася зустріч представників митних служб України та Молдови²¹. Делегація Держмитслужби України на чолі з Сергієм Звягінцевим зустрілася з головою Митної служби Республіки Молдова Александром Якубом. Основними темами обговорення стали безпека на спільному кордоні, підтримка двосторонньої торгівлі та розвиток прикордонної інфраструктури. Сторони також звернули увагу на впровадження «Системи раннього повідомлення про виникнення надзвичайних ситуацій на українсько-молдовському кордоні», що вже довела свою ефективність на кордонах України з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією.

У контексті розвитку співпраці очільники митних відомств підписали угоду про застосування цієї системи на українсько-молдовському кордоні, що забезпечить ритмічність функціонування пунктів пропуску. Це допоможе ефективно реагувати на кризові ситуації.

Спеціальний коментар для огляду

Підписання угоди про застосування «Системи раннього повідомлення про виникнення надзвичайних ситуацій на українсько-молдовському кордоні» має на меті забезпечити ритмічність функціонування пунктів пропуску. Ця система встановлює рівні та порядок взаємодії під час виникнення надзвичайних ситуацій на автомобільних пунктах пропуску, таких як блокування протестувальниками, обстріли інфраструктури та збої в роботі електронних систем.

Система також визначає **оптимальну кількість транспортних засобів**, які можуть бути оброблені кожним пунктом пропуску за одну оперативну зміну, що сприятиме **зростанню товарообігу** та збільшенню обсягів перевезень. **Налагодження ритмічності** вантажних і пасажирських операцій допоможе підвищити ефективність транскордонного руху та зменшити утворення черг.

Державна митна служба України

Також під час зустрічі сторони узгодили посилення обміну інформацією та досвідом у сфері митної справи, що сприятиме збалансуванню навантаження між пунктами пропуску та підвищенню їх пропускної спроможності. Окремо обговорювалося питання впровадження спільного контролю на кордоні, що дозволить пришвидшити митні процедури.

Молдова активно працює над приєднанням до Конвенції про процедуру спільного транзиту (NCTS), що сприятиме впровадженню безпаперової процедури eTIR. Цей крок дозволить спростити митні формальності та підвищити ефективність транзиту товарів між Україною та Молдовою. Зокрема, впровадження NCTS у Молдові сприятиме гармонізації митних процедур з українськими, що зменшить час та витрати на перетин кордону для бізнесу обох країн. Крім того, обидві держави планують впровадження інноваційних технологій, таких як IT-рішення та штучний інтелект, для покращення контролю на кордоні, що підвищить безпеку та прозорість митних операцій. Ці заходи сприятимуть зміцненню економічних зв'язків та розвитку двосторонньої торгівлі між Україною та Молдовою..

Тими ж днями в Ужгороді відбулася зустріч між урядовими делегаціями України та Словацької Республіки на чолі з прем'єр-міністрами Денисом Шмигалем і Робертом Фіцо²². На цій зустрічі, за участі Першої віцепрем'єр-міністерки Юлії Свириденко та Віцепрем'єр-міністра з відновлення України – Міністра розвитку громад та територій України Олексія Кулеби, обговорювалися проекти, що покращують транспортну інфраструктуру.

Значним кроком у цьому напрямку стала домовленість щодо реконструкції електричного інтерконектора «Мукачеве — Вельке Капушани», який має завершитися до 2026 року. Проект має стратегічне значення для забезпечення енергетичної незалежності України та інтеграції в європейський ринок енергії. Також досягнуто домовленості щодо запуску нового залізничного сполучення «Київ-Кошице» у грудні 2024 року з можливим продовженням до Братислави, а також планується прокласти вузьку колію з Чопа до Ужгорода. Крім цього, сторони погодили розширення пропускної здатності прикордонного пункту «Ужгород – Вишне Немецьке», що дозволить збільшити кількість смуг руху та поліпшити інфраструктуру для пішоходів²³.

Запуск залізничного маршруту "Київ-Кошице" та майбутнє сполучення до Братислави значно спростить поїздки між Україною та Словаччиною. Це рішення також підвищить транзитний потенціал України і створить можливості для пасажирів, що перетинають кордон

Наприкінці вересня, в рамках Спільної координаційної платформи з питань експорту та транзиту української аграрної продукції, представники України, Єврокомісії та сусідніх країн (Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та Болгарії) обговорили спільний контроль у прикордонних пунктах²⁴. Окремо обговорювалася безпека портів Одеси та Дунайський напрямок експорту, який, за словами Торгового представника України Тараса Качки, є економічно вигідним і важливим для міжнародної торгівлі.

25 жовтня 2024 року пройшла зустріч керівників митних служб України, Литви та Латвії, де основними темами були поширення санкційної політики, обмін попередньою митною інформацією та митний контроль²⁵. Очільник Держмитслужби Сергій Звягінцев подякував представникам Литви та Латвії за їхню підтримку в посиленні санкційної політики проти РФ.

Учасники зустрічі обговорили можливість поширення регіональної угоди про єдиний митний контроль і реалізацію обмежувальних заходів ЄС. Латвія та Литва висловили свою готовність до подальшої співпраці та технічної допомоги Україні, зокрема, в реалізації санкцій, розвитку ІТ-систем і наданні рекомендацій з імплементації митних реформ.

Наприкінці жовтня у Чернівцях зустрілися представники прикордонних служб України та Румунії²⁶, де сторони обговорили питання охорони спільної ділянки кордону, оцінку поточного стану співпраці та визначення ключових напрямів подальшої взаємодії. Представники двох країн, зокрема генерал-майор Валерій Вавринюк з українського боку та квестор поліції Флорін Коман із Румунії, акцентували на важливості оперативного обміну інформацією для протидії незаконному перетинанню кордону й іншим видам правопорушень. За підсумками зустрічі підписали відповідні протоколи, що підсилює зв'язки на цьому інтенсивному відрізку кордону.

Спеціальний коментар для огляду

Україна очікує на оновлену інформацію стосовно проекту Угоди про спільний контроль між Україною та Польщею, зокрема на коментарі Єврокомісії, які вже були передані польській стороні. Найближчим часом планується спільна зустріч між представниками України, Польщі та Єврокомісії для обговорення цих коментарів та їхнього врахування в аналогічній угоді зі Словаччиною, узгодження якої також перебуває на завершальному етапі.

Ці угоди відіграють ключову роль у спрощенні процедур на пунктах перетину кордону, що сприятиме більш ефективній торгівлі та співпраці з сусідніми країнами ЄС.

Міністерство економіки України

Україна активізує розвиток прикордонної інфраструктури, зокрема на угорському напрямку, щоб покращити транспортні зв'язки і пропускну спроможність. 18 жовтня 2024 року під час візиту до Києва заступник міністра зовнішньої економіки і закордонних справ Угорщини Левенте Модьор зустрівся із заступником міністра розвитку громад та територій України Сергієм Деркачем. Основні теми обговорення стосувались розбудови автомобільних пунктів пропуску, розвитку залізничного сполучення та участі у програмі «Механізм сполучення Європи». Ключовим питанням стало відкриття руху для порожніх вантажівок через пункт пропуску «Лужанка – Берегшурань», щоб розвантажити єдиний діючий вантажний пункт «Чоп – Захонь». Крім цього, було погоджено план із запуску нового пункту «Велика Паладь – Нодьгодош» з тимчасовою інфраструктурою, що дозволить швидше

розпочати його роботу. Левенте Модьор підтвердив, що Угорщина надає високий пріоритет розширенню пропускної здатності та готова підтримувати проєкт технічно. Для реалізації домовленостей планується провести технічну зустріч з угорською стороною для узгодження проєктів, які будуть подані на розгляд Єврокомісії²⁷.

Ці ініціативи були підтверджені схваленням угорським парламентом змін до угоди про розбудову прикордонних пунктів, про що повідомив голова Закарпатської ОВА Мирослав Білецький²⁸. Згідно з цими змінами, на Закарпатті розпочнеться будівництво нового пункту пропуску «Велика Паладь – Нодьгодош», а також реконструкція КПП «Лужанка – Берегшурань», де після завершення робіт пропускатимуть порожні вантажівки, що значно знизить навантаження на пункт «Чоп – Захонь». Білецький зазначив, що відповідна угода набуде чинності через 30 днів з моменту публікації, а досягнення цих домовленостей стало можливим завдяки трьом рокам інтенсивних перемовин та співпраці на найвищому рівні.

Розбудова пунктів пропуску на українсько-угорському кордоні виходить на новий рівень завдяки співпраці між Україною та Угорщиною. Відкриття нового КПП «Велика Паладь – Нодьгодош» та реконструкція «Лужанка – Берегшурань» забезпечать можливість пропуску порожніх вантажівок, що значно зменшить навантаження на «Чоп – Захонь» і оптимізує транспортні потоки. Ці зміни, затверджені угорським парламентом, стали результатом майже трьох років перемовин. Спільна участь у програмі «Механізм сполучення Європи» дозволить залучити додаткові ресурси для розвитку прикордонної інфраструктури та підвищення її пропускної здатності

Заступник керівника Офісу Президента Віктор Микита також підкреслив²⁹ економічне значення розвитку українсько-угорського кордону, зазначивши, що для задоволення потреб перевізників та підтримки індустріальних парків Закарпаття, які спрямовують свою продукцію на експорт до ЄС, критично важливою є розбудова додаткового вантажного пункту пропуску з чотирма смугами в обидва напрямки. За його словами, розвиток кордону сприятиме створенню робочих місць та економічному зростанню як для українських прикордонних громад, так і для угорських регіонів, де проживають українські угорці. Микита зазначив, що Угорщина, як транзитна країна, також має економічний інтерес у цьому проєкті, оскільки це дозволить зростання обсягів вантажоперевезень та митних надходжень. Додатково планується розширення пункту пропуску «Чоп (Тиса) – Захонь» і продовження автобану М3, що йде від Будапешта, для забезпечення зручного під'їзду до кордону з боку Угорщини.

Розширення пункту пропуску «Порубне – Сірет» на кордоні між Україною та Румунією є одним із ключових проєктів, що сприятиме активізації транскордонної торгівлі та зміцненню зв'язків із країнами ЄС³⁰. У рамках програми Євросоюзу «Connecting Europe Facility» (CEF) планується суттєве збільшення пропускної спроможності цього пункту шляхом додавання чотирьох додаткових смуг для вантажного транспорту та інтеграції сучасної системи зважування для підвищення швидкості та точності обробки вантажів. Це дозволить подвоїти можливості пропуску, що є пріоритетом у контексті експорту української агропродукції та товарів до ЄС.

За словами першої заступниці начальника Чернівецької ОВА Альони Атаманюк, роботи з модернізації розпочалися як з української, так і з румунської сторін³¹. Наразі на пункті «Порубне» діють чотири смуги на в'їзді та лише дві на виїзді, що створює затори.

У модернізації пункту пропуску братиме участь обласна Служба відновлення та розвитку інфраструктури, яка планує оголосити тендер на комплексне техніко-економічне обґрунтування та проектну документацію, що визначить всі необхідні роботи та їхню вартість³². Це, як наголошує речниця служби Наталія Гатеж, пришвидшить митний контроль, полегшить процес перетину кордону для українських експортерів, та сприятиме розвитку торгівлі з ЄС.

Програма ЄС «Connecting Europe Facility» (CEF) підтримала розширення пропускного пункту «Порубне – Сірет» на кордоні з Румунією, спрямовуючи 1,5 млн євро на збільшення кількості смуг та впровадження сучасної системи зважування для вантажного транспорту. Завдяки цим змінам пропускна спроможність збільшиться вдвічі, що є ключовим для експорту української продукції до ЄС. Це покращить швидкість та якість обслуговування як для експортерів, так і для пасажирів, закріплюючи позицію України як важливого торговельного партнера Євросоюзу.

Проєкт розширення «Порубного» є частиною генерального плану розвитку прикордонної інфраструктури, який охоплює шість пунктів пропуску Буковини, кожен з яких має пріоритет у плані залучення інвестицій від міжнародних партнерів. Другими за пріоритетністю є пункти «Дяківці» та «Красноільськ», де вже ведуться підготовчі роботи з румунської сторони для завершення ремонту доріг, що дозволить розпочати повноцінне вантажне сполучення. Крім того, в рамках цього плану очікується будівництво нового пункту пропуску «Біла Криниця».

Україно-польський кордон

Поточна ситуація на українсько-польському кордоні вказує на складність системних проблем, що виникають під час перетину, а також на можливі наслідки для українських перевізників і експортерів. Питання затримок та можливих блокад із боку польських фермерів доповнюється ремонтними роботами на основних пунктах пропуску, що створює істотні труднощі для товарообігу між країнами.

Спеціальний коментар для огляду

У 2023 році акції протесту польських фермерів та перевізників відбувалися на автошляхах Польщі поблизу пунктів пропуску, але не блокували самі пункти на кордоні. Обмеження стосувалися лише руху вантажного транспорту на території Польщі, тоді як пропуск легкових авто та пасажирських перевезень залишався без змін. ДПСУ оперативно інформує державні органи та суб'єктів ринку, щоб вони могли своєчасно обирати альтернативні маршрути.

Державна прикордонна служба України

Протестні настрої польських фермерів, які планували блокувати пункт пропуску "Медика – Шегині" з жовтня до кінця 2024 року, викликають занепокоєння щодо можливого переривання руху на українсько-польському кордоні. Хоча наразі акція протесту не розпочалась, речник Державної прикордонної служби України Андрій Демченко підтвердив, що така можливість все ж існує, і вона може призвести до серйозних затримок на кордоні³³. За словами Демченка, подібні блокади можуть стати перешкодою для руху вантажів і негативно позначитися на логістичному процесі.

Володимир Балін, віце-президент Асоціації міжнародних автоперевізників, вказує на стратегічний вимір питання, оскільки блокада може вплинути не тільки на транспорт цивільних товарів, а й на постачання товарів військового призначення, таких як амуніція, боєприпаси, тощо. Балін зазначив, що польські фермери хоч і спрямовують свій протест проти політики польського уряду щодо аграрних субсидій, фактично привертають увагу і до України. "У першу чергу, тут не йдеться про ті чи інші цивільні товари. Ми розуміємо, що ключова історія — це розвантаження з польських летовищ і портів військової амуніції, зброї, боєприпасів тощо," — зауважив Балін, підкресливши важливість стабільної роботи пунктів пропуску³⁴.

Затримки на кордоні також створюють значні економічні втрати для українських перевізників і збільшують логістичні витрати. Черги, які сягають до 9 днів на українському боці та до 7 днів на польському боці, змушують перевізників перенаправляти частину вантажів через сусідні країни — Словаччину та Угорщину, де логістика є менш витратною та швидшою. Однак така практика є тимчасовим рішенням і не вирішує проблему в цілому.

Додатковим фактором, що впливає на затримки, є ремонтні роботи на основних пунктах пропуску з польського боку. Віктор Козак, голова Ради регіону Асоціації міжнародних автомобільних перевізників Рівненської та Волинської областей, зазначає, що одночасний ремонт на кількох пунктах, таких як "Нижанковичі – Мальховіце", "Рава-Руська – Хребенне" та "Шегині – Медика", призвів до зростання черг на виїзд із України до 5-7 днів³⁵. Він наголошує, що ремонтні роботи в піковий період експорту зернових і ввезення товарів є серйозною перешкодою для українського бізнесу, який намагається максимально ефективно використувувати осінній сезон для торговельних операцій.

За його словами, пункт пропуску "Нижанковичі – Мальховіце" повністю закритий для ремонту, що створює додаткове навантаження на інші пункти пропуску, наприклад, "Устилуг", де черги зросли до 12 днів. На ПП "Ягодин – Дорогуськ" пропускна здатність також знижена: польська сторона пропускає лише 400 автомобілів на добу замість задекларованих 680, через що виникають значні накопичення транспорту. При цьому українська сторона забезпечує пропуск до 600-700 автомобілів у зворотному напрямку, що полегшує ввезення товарів на територію України.

Для зниження впливу подібних ситуацій на економіку України необхідно розвивати альтернативні маршрути для експорту. Володимир Балін вказує на важливість будівництва нових пунктів пропуску та модернізації наявних для зменшення залежності від польського напрямку та уникнення майбутніх блоkad. Проте навіть на вже існуючих ПП, як-от "Ягодин – Дорогуськ", де норма пропуску становить 680 авто на добу, не вдається досягти відповідного рівня через затримки з боку польських митників і прикордонників.

Спеціальний коментар для огляду

Наприкінці жовтня відбулось засідання українсько-польської Змішаної Комісії з міжнародних автомобільних перевезень. На порядку денному – обговорення пропускної спроможності пунктів пропуску, ефективності роботи контролюючих органів, а також можливостей подальшої співпраці щодо розвитку пунктів пропуску на українсько-польському кордоні.

Зараз на погодженні перебуває проект Стратегії розвитку та розбудови прикордонної інфраструктури з країнами ЄС і Молдовою до 2030 року. Співпраця з Румунією також посилюється: розроблено Стратегію розвитку пунктів пропуску та дорожньої інфраструктури, що є частиною Меморандуму про взаєморозуміння між урядами України та Румунії для забезпечення стабільного транзиту українських товарів.

Міністерство розвитку громад та територій України

Аналізуючи ситуацію на українсько-польському кордоні, стає зрозуміло, що поточні затримки та можливі блокади мають комплексний характер і вимагають як швидких, так і довгострокових рішень. Серед них — створення нових транспортних шляхів, розвиток альтернативної логістичної інфраструктури, розширення пунктів пропуску, а також удосконалення організації роботи на кордоні. Це дозволить зменшити вплив затримок на експорт та уникнути надмірної залежності від одного маршруту до Європи.

Євроінтеграція

Україна активно продовжує шлях до євроінтеграції, здійснюючи низку кроків для гармонізації свого законодавства з правом Європейського Союзу. В рамках роботи з наближення законодавства будуть проводитись двосторонні зустрічі з Єврокомісією, а для підготовки до них протягом вересня відбулися mock session (імітаційні сесії). Зокрема, з 25 по 27 вересня було проведено серію таких сесій за переговорним розділом 24 «Юстиція, свобода та безпека». Учасники детально опрацьовували питання боротьби з організованою злочинністю, кіберзлочинністю, торгівлею людьми та незаконною торгівлею вогнепальною зброєю. Також значну увагу приділили управлінню кордонами, питанням притулку та міграції, відмиванню грошей і конфіскації майна. Розглядалися аспекти правоохоронної співпраці та обміну інформацією, зокрема співпраця з Європолем та участь України в проєкті EMPACT³⁶.

Міністерство економіки України взяло участь у третьому раунді двосторонніх зустрічей з Єврокомісією в межах скринінгу, який відбувся 8-10 жовтня в Брюсселі³⁷. Сесія була присвячена розділу «Економічні критерії», що є частиною першого кластеру «Основи процесу вступу до ЄС». Українська сторона представила оцінку стану наближеності до виконання економічних критеріїв ЄС, зосередившись на питаннях макроекономічної стабільності, функціонування товарних і фінансових ринків, ринку праці, освіти та інновацій. Обговорювалися також питання фізичного капіталу та якості інфраструктури, секторальної та корпоративної структури української економіки, економічної інтеграції з ЄС та боротьби з корупцією. Перший заступник Міністра економіки України Олексій Соболев зазначив, що ця робота закладає підвалини для подальшої інтеграції та наближення до європейського законодавства.

Спеціальний коментар для огляду

Під час скринінгової зустрічі Україна презентувала поточний стан наближення до економічних критеріїв ЄС, зокрема щодо макроекономічної стабільності, фінансового ринку, функціонування ринку праці, та секторальної структури економіки. Єврокомісія надала свої коментарі щодо цих питань, а подальші рекомендації ЄК будуть сформовані на основі отриманих даних. Міністерство економіки України очікує, що ці рекомендації допоможуть адаптувати економічні реформи відповідно до вимог ЄС та сприятимуть подальшій інтеграції України у спільний ринок ЄС.

Міністерство економіки України

В жовтні відбулось 8-е засідання Підкомітету з питань митного співробітництва Комітету асоціації Україна-ЄС³⁸. Європейська сторона відзначила значний прогрес України в адаптації митного законодавства і посиленні антикорупційних заходів для митників. Прийнято два масштабних закони, які очікують на підпис Президента України і дозволять бізнесу здійснити поступовий перехід до нових митних правил. Директор Департаменту митної політики Міністерства фінансів України Олександр Москаленко повідомив про розробку нового Митного кодексу України, після запровадження якого митниця працюватиме за правилами ЄС. Також було підкреслено впровадження Національного плану цифровізації української митниці, що базується на Багаторічному стратегічному плані електронної митниці ЄС (MASP-C).

Навчання та розвиток

Україна активно посилює підготовку прикордонників та митних службовців, залучаючи міжнародних партнерів та розробляючи нові професійні стандарти для досягнення відповідності європейським стандартам безпеки. Нещодавній тренінг, проведений для Волинського прикордонного загону за участі Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців та Міжнародної організації з міграції³⁹, підкреслює важливість навчання у сфері протидії торгівлі людьми. Це навчання включало вивчення основних індикаторів для виявлення потенційних жертв та знайомство з типологією схем, що найчастіше використовуються злочинцями. Такі програми покликані не лише підвищити обізнаність прикордонників, але й зробити їхню роботу більш ефективною на практиці.

Так, Державна митна служба розпочала роботу над створенням професійного стандарту «Інспектор митний»⁴⁰. Потреба у чіткому професійному стандарті давно назріла, адже вимоги до компетенцій митників суттєво змінилися, а нормативні рамки підготовки залишалися незмінними протягом багатьох років. Оновлення стандарту спрямоване на систематизацію знань, навичок і компетенцій, необхідних для роботи в сучасних умовах, з урахуванням міжнародних підходів. Новий стандарт допоможе зменшити розрив між теоретичною підготовкою та реальними потребами митної служби, що особливо важливо в умовах інтеграції з Європейським Союзом. Вже подано заявку до Національного агентства кваліфікацій, а до робочої групи залучено фахівців, науковців та представників громадськості.

Міжнародна співпраця також є важливим аспектом розвитку прикордонних служб України. Під час зустрічі Голови Держприкордонслужби Сергія Дейнека з Послом Індії в Україні Раві Шанкармом було наголошено на налагодженій співпраці двох держав у питаннях перетину кордону громадянами Індії⁴¹. Взаємодія, яка розвивається вже кілька років, демонструє добрі результати, а робоча зустріч підтвердила наміри обох сторін продовжувати співпрацю на взаємовигідній основі.

Іспанія, своєю чергою, активно підтримує Україну в контексті військових і гуманітарних потреб⁴². У ході онлайн-зустрічі Сергія Дейнека з Міністеркою оборони Іспанії Маргаритою Роблес обговорювалися питання поставок техніки, підготовки українських прикордонників та надання Іспанією мобільних шпиталів, транспортних засобів і амуніції. Спільні зусилля, зокрема співпраця з благодійним фондом «Санта Клара», демонструють міцну підтримку Іспанії в умовах триваючої агресії з боку росії.

Держприкордонслужба також продовжує отримувати стабільно високий рівень довіри громадськості⁴³. За результатами дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», служба посіла третю позицію серед правоохоронних і судових органів за рівнем довіри населення. Такий показник, що склав 54% у 2024 році, є результатом послідовної роботи ДПСУ над забезпеченням безпеки та покращенням умов перетину кордону. Особливо високий рівень довіри виявляють молоді люди та жителі малих міст і сіл, що свідчить про успіхи служби у встановленні тісного зв'язку з громадськістю.

Лінки на публікації

- 1 Дані щодо перетину західного кордону (ДПСУ)
- 2 За 9 місяців 2024 року товарообіг України склав \$81,9 млрд (Держмитслужба)
- 3 За 9 місяців 2023 року товарообіг склав \$73,7 млрд (Держмитслужба)
- 4 За 9 місяців 2022 року товарообіг склав \$72,3 млрд (Держмитслужба)
- 5 За 9 місяців цього року Україна експортувала стільки ж, скільки за весь минулий рік, — Денис Шмигаль (Урядовий портал)
- 6 Експорт української агропродукції суттєво зріс у порівнянні з минулим роком (Держмитслужба),
- 7 Більше 50 млн тонн агропродукції транспортовано Українським морським коридором (Мінрозвитку)
- 8 Як змінився агроекспорт України і його структура за 2023 рік?
- 9 Україна цьогоріч збільшила експорт агропродукції на 15%- УКАБ
- 10 Міжнародний форум зі сприяння торгівлі визнав “Шляхи солідарності” основою для зміцнення зв’язків з ЄС (Держмитслужба)
- 11 Єврокомісія продовжить підтримку реформ української митниці в контексті підготовки України до вступу в ЄС (Держмитслужба)
- 12 Європейський вектор розвитку української митниці: у Держмитслужбі обговорили показники готовності проєкту нового Митного кодексу України (Держмитслужба)
- 13 Зміни до Митного кодексу: Що потрібно знати українському бізнесу для поступового переходу на митні правила ЄС? (Держмитслужба)
- 14 Стратегічне планування та координація з МВФ: відбулося перше засідання Керівного комітету з питань реалізації Плану реформування (Держмитслужба)
- 15 2 роки «митному безвізу» в Україні: вітчизняні експортери й імпортери охоче користуються процедурою спільного транзиту (Держмитслужба)
- 16 Рік «митного безвізу» у цифрах: близько 24 тис. оформлених транзитних декларацій та 85 авторизацій на застосування транзитних спрощень
- 17 Пряме і непряме митне представництво: можливі сценарії декларування товарів та роль митного брокера (Держмитслужба)
- 18 Стратегічне планування та координація з МВФ: відбулося перше засідання Керівного комітету з питань реалізації Плану реформування (Держмитслужба)
- 19 єЧерга для автобусів: 150 тисяч перетинів кордону за допомогою онлайн-запису (Мінрозвитку)
- 20 Понад 1200 маршрутів поєднують Україну зі світом: опубліковані відкриті дані з Реєстру міжнародних автобусних маршрутів (Мініфраструктури)
- 21 Підтримка ритмічного та безперебійного функціонування пунктів пропуску: очільники митних відомств України та Молдови окреслили подальші спільні кроки (Держмитслужба)
- 22 Україна та Словаччина поглиблюють співпрацю у сфері енергетики та інфраструктури (Мінекономіки)
- 23 Україна та Словаччина поглиблюють співпрацю на рівні громад, у сфері енергетики,

інфраструктури та бізнесу (Мінінфраструктури)

24 Україна обговорила з Єврокомісією та країнами-сусідами режим торгівлі та укладання угод про спільний контроль в пунктах пропуску (Мінекономіки)

25 Україна розширює митне партнерство з Литвою та Латвією: обмін інформацією та мінімізація обходу санкцій російськими товарами (Держмитслужба)

26 Прикордонники України та Румунії проаналізували стан охорони спільної ділянки та обговорили перспективи співпраці (ДПСУ)

27 Розбудова українсько-угорського кордону дозволить посилити співпрацю між країнами – Сергій Деркач (Мінрозвитку)

28 Будівництво нового пункту пропуску на Закарпатті: Угорщина ратифікували зміни до угоди з Україною (Захід.Еспресо)

29 Україна веде перемовини з Угорщиною про зведення ще одного вантажного пункту пропуску – Микита (Укрінформ)

30 Готуємо пункт пропуску «Порубне — Сірет» до модернізації в рамках програми «Connecting Europe Facility» (Агентство відновлення)

31 На Буковині розширюють пункт пропуску «Порубне» (Укрінформ)

32 Облаштують додаткові смуги та оновлять обладнання: на Буковині розширять пункт пропуску "Порубне" за гроші від ЄС (Суспільне)

33 Наразі не фіксується блокада ПП "Медика - Шегині" польськими фермерами – Демченко (УНН)

34 Коментар Володимира Баліна на телеканалі Espresso (відео)

35 Удар по експорту з України: Польща у пік сезону розпочала ремонтні роботи практично у всіх пунктах пропуску (Еспресо.Захід)

36 Відбулась друга імітаційна сесія у межах переговорного розділу 24 «Юстиція, свобода та безпека» (ФБ-сторінка European HUB)

37 Мінекономіки взяло участь у двосторонніх зустрічах між Україною та Єврокомісією в межах скринінгу (Мінекономіки)

38 Євроінтеграція української митниці: учасники засідання Підкомітету асоціації Україна-ЄС визначили прогрес і подальші дії (Мінфін)

39 Представники УВКБ ООН та МОМ провели тренінг для прикордонників (ДПСУ)

40 Актуалізація задля розвитку: в Україні переглядають професійний стандарт митника (Держмитслужба)

41 Сергій Дейнеко: «Україна і прикордонники зокрема раді вітати громадян Індії, котрі прибувають в Україну з метою допомоги у ці складні часи» (ДПСУ)

42 Голова Державної прикордонної служби України зустрівся з Міністеркою оборони Іспанії Маргаритою Роблес (ДПСУ)

43 Успіх чи ні? Як українці оцінюють реформування органів правопорядку та підтримку ЄС (Рейтинг)